

Spôsob páchania úžery a využitie kriminalistických metód pri objasňovaní tejto trestnej činnosti

Anotácia: Príspevok sa zaoberá trestnou činnosťou, ktorá je páchaná formou úžery, a poukazuje na jej latenciu i formy jej páchania. Zaoberá sa objektívnymi determinantmi, ktoré určujú spôsob páchania úžery, ako aj možnosťami využitia kriminalistických metód. Autor článku okrajovo poukazuje aj na spojitosť úžery s inou trestnou činnosťou, prevažne násilnej a ekonomickej povahy.

Kľúčové slová: Úžera, pôžičky, trestná činnosť, spôsob páchania, determinanty, objektívne determinanty, výsluch, konfrontácia, rekognícia, prehliadka, úžerník, dlžník, úžernícka rodina.

Kriminalistická prax zaznamenáva mnoho udalostí, ktoré majú relevantný charakter. Kriminalistika ich nazýva kriminalistický relevantné udalosti. Kriminalisticky relevantná udalosť ako dej, jav, proces, ktorý sa odohral v minulosti alebo ešte trvá, je spravidla sprevádzaný konaním alebo správaním sa konkrétnych osôb. Takéto konanie spravidla zakladá právnu zodpovednosť za trestný čin, priestupok alebo iný správny delikt. Spoznávanie okolností vzniku, priebehu a výsledkov pôsobenia takýchto dejov, procesov, javov je nevyhnutne spojené s analýzou všetkých okolností, ktoré môžu mať význam pre hodnotenie príčin a podmienok, za ktorých k udalosti došlo, a následne aj pre ich dôsledné objasnenie.¹ Medzi týmito udalosťami dominujú trestné činy a pre kriminalistickú prax je maximálnou prioritou venovať pozornosť tým znakom, ktoré sa zasadne uplatňujú v komplikovanom procese vytvárania, a prípadne aj zániku kriminalistických stôp, a tak pomáhajú prispieť k poznaniu trestného činu. Udalosť, akou je trestný čin, je jedným z materiálnych procesov objektívnej skutočnosti a ako taký je v priamej súvislosti a vzájomnej podmienenosti s inými procesmi, udalosťami a nachádza v nich odraz a sám je odrazom iných procesov a javov.² V samotnej štruktúre trestného činu je možné rozoznať úkony smerujúce k príprave, spáchaniu, ale aj k utajovaniu trestného činu. Tieto úkony kriminalistického skúmania nám charakterizujú trestný čin, pričom najdôležitejšou časťou tejto charakteristiky je systém, nazývaný spôsob páchania trestného činu. Tento systém je podmieneným znakom každého trestného činu, teda aj úžery, a to bez ohľadu na jeho formálne právne vyjadrenie.

Úžera predstavuje požičiavanie peňazí s neúmerne vysokými úrokmi a zakladá nielen trestnoprávny, ale aj ekonomický a sociálny problém. Ekonomický problém sa načrtáva pri riešení otázky, od akej výšky úroku možno hovoriť o úžere a aká výška je ešte legálnou pôžičkou, pričom pri stanovení výšky úroku úžerníci často zneužívajú sociálnu tieseň a neskúsenosť občanov. Podľa odborných názorov úžera začína pri úroku viac ako 30 %. O sociálnom probléme v rámci úžery môžeme hovoriť z dôvodu postihovania najmä nižších, ekonomicky slabších spoločenských vrstiev či národnostných menšín a etník, kde absentuje vzdelanostná úroveň a sociálne plánovanie. Výsledkom tohto ekonomicko-sociálneho problému je to, že tisícky eur v rámci sociálneho systému určených sociálne odkázaným a nezamestnaným osobám sa poväčšine dostávajú do rúk úžerníkov. Koncentrácia veľkých finančných čiastok v rukách niekoľkých jednotlivcov prerastá do inej trestnej činnosti, často legalizácie príjmov z trestnej činnosti, daňových podvodov a inej prevažne ekonomickej trestnej činnosti, ktorej je potrebné pri odhaľovaní a vyšetrovaní úžery venovať zvýšenú pozornosť.³

¹ ŠIMOVČEK, I., HLAVA, J. *Kriminalistická metodika I*, Bratislava 1995, s. 18.

² PJEŠČAK, J. a kol. *Kriminalistika III*. Moravské tiskárské závody Olomouc, Praha 1985, s. 22.

³ CUPANOVÁ, T., MARKOVIČ, I. Úžera – činnosť vyšetrovateľa. *Zborník odborných prác a kazuistik z III. študentského workshopu konaného dňa 10. 3. 2008*. s. 17.

Spôsob páchania trestného činu úžery

Spôsobom páchania trestného činu sa zaoberá rozsiahla oblasť kriminalistickej teórie, keďže práve spôsob páchania trestného činu rozhodujúcou mierou ovplyvňuje vznik stôp, a teda aj metódy a postupy ich zisťovania a skúmania. Čas, v ktorom znaky spôsobu páchania trestného činu vznikajú a ešte trvajú v kriminalistickom zmysle, spravidla presahuje čas prípravy, pokusu a dokonania trestného činu v trestnoprávnom zmysle. Trestné právo vyžaduje zistiť len právne relevantné skutočnosti, pričom kriminalistika sa zaoberá aj rozličnými úkonmi a operáciami, ktoré nenapĺňajú skutkovú podstatu trestného činu a s trestným konaním majú len miestnu alebo časovú súvislosť. Záujem kriminalistiky o rozbor znakov spôsobu páchania trestného činu je preto veľmi veľký a na rozdiel od trestného práva sa nimi zaoberá vo všetkých časových štádiách, teda v príprave, pokuse, dokonaní i utajovaní.⁴

Význam skúmania spôsobu páchania v prípade úžery spočíva v získavaní kriminalistických stôp, bez ktorých by nebolo možné náležite odhaľovať, objasňovať a dokumentovať predmetnú trestnú činnosť. Ich ďalším skúmaním, za použitia príslušných metód kriminalistiky, získavame dôkazy potrebné na usvedčenie páchatel'a úžery v rámci trestného konania.

Ako už bolo uvedené, úžera predstavuje ekonomicky a sociálne podmienenú kriminalitu, podľa prevažujúcich názorov verejnosti prevažne s etnickým prvkom, pričom sa možno domnievať, že jej spôsoby páchania sú rôznorodé a prejavujú sa v rôznych formách. Často je požíčanie peňazí organizované a realizované kriminálnou skupinou. Takúto kriminálnu skupinu tvoria prevažne rodinní príslušníci, ide o tzv. úžernícke rodiny, ktoré požíčávajú peniaze osobám v najväčšej finančnej tiesni. Obvykle sa im hovorí tzv. rómski úžerníci, aj keď v záujme objektívnej pravdy treba uviesť, že nie vo všetkých prípadoch ide o Rómov a nie vo všetkých prípadoch pôsobia len medzi rómskym obyvateľstvom. Aktivita takejto rodiny je možné charakterizovať ako systém samostatných, avšak vzájomne zladených, logicky na seba nadväzujúcich a dopĺňajúcich sa legálnych a nelegálnych činností, ktorými úžernícke klany dosahujú stanovený cieľ.⁵ Ich celá „podnikateľská“ činnosť pozostáva z vedenia zoznamu dlžníkov poznačených v nejakom zošite, teda v jednoduchšej forme, pričom zo svojich príjmov neodvádzajú dane. Výber dlžôb aj s úrokmi prebieha väčšinou klasicky zaužívaným a odborníkmi už často opísaným spôsobom, a to v deň vyplácania dávok v rámci systému sociálneho zabezpečenia. V čase vyplácania sociálnych dávok stoja na správnom mieste a hneď "zahorúca" inkasujú. Mnohokrát je to priamo na pošte po tom, čo dlžník prevezme dávku sociálneho zabezpečenia, prípadne iný finančný obnos. Nie je neobvyklé, že tieto finančné čiastky sú vymáhané aj násilím. Keďže ide o robustných, dobre vytrénovaných svalnatých chlapov, obeť úžery nemá prakticky žiadnu inú možnosť, ako hneď na mieste úžerníkovi celú finančnú čiastku odovzdať. Spravidla ide o zaplatenie celej finančnej dávky, pričom dlžníkovi nezostanú žiadne peniaze na bežné živobytie. V prípade nevyplatenia dlhu sa jeho úročené zvyšuje takzvaným úrokom za úrok. Takto sa obeť dostávajú do nenávratného kruhu a do dlhodobej závislosti od úžerníka a jeho pôžičiek. Doterajšie praktické skúsenosti potvrdzujú, že takýto systém „podnikania“ je založený na nemožnosti splatiť dlh.⁶ Dlžník si požičia peniaze napr. vo výške 100 eur, pričom po uplynutí mesiaca ich v deň vyplácania dávok, v rámci sociálneho zabezpečenia, musí vrátiť už vo výške 150 eur. Za prvý mesiac tak úžerník uplatní päťdesiatpercentný úrok. Ak peniaze nevráti v ten istý mesiac, na druhý mesiac musí vrátiť 300 eur, čo je už dvesto percentný úrok.

⁴ PJEŠČAK, J. a kol. *Kriminalistika III*. Moravské tiskárské závody Olomouc, Praha 1985, s. 48-49.

⁵ Analýza trestnej činnosti úžery na Slovensku a návrh na jej riešenie, schválené vládou SR v auguste 2004. <http://www.civil.gov.sk/archiv/casopis/2004/22/2212zc.htm/>.

⁶ CUPANOVÁ, T., MARKOVIČ, I. Úžera – činnosť vyšetrovateľa. *Zborník odborných prác a kazuistik z III. študentského workshopu konaného dňa 10.3. 2008*. s. 19.

V súčasnosti sa stretávame aj s takzvanou modernou formou úžery, a to požičiavaním si peňazí od nebankových inštitúcií s vysokými úrokmi. Spravidla ide o obchodné spoločnosti (najmä akciové spoločnosti a spoločnosti s ručením obmedzeným), v menšej miere o fyzické osoby – podnikateľov. Tieto subjekty často vsádzajú na heslo: „*rýchla pôžička bez potvrdení*“, alebo „*pôžička pre každého*“. Na Slovensku nie je výnimočné, že tieto spoločnosti do značnej miery využívajú zálohu nehnuteľnosťou vo forme prevodu vlastníckeho práva. Dlužník v takomto prípade v tiesni založí svoj rodinný dom alebo byt v prospech tejto spoločnosti, a keď nie je schopný splácať splátky, rodinný dom alebo byt sa prevedie na „úžerníka“, teda na nebankovú inštitúciu. V danom prípade nejde o klasickú formu úžery. Požičiavanie si peňazí za vysoké úroky a vysoké splátky často dostane dlžníka do problémov, ktoré sa končia neschopnosťou splácať pôžičku. Stovky rodín ročne takto, podľa uvedeného scenára, príde o svoj rodinný dom alebo byt. V tejto súvislosti je vhodné dodať, že v roku 2008 bola zriadená Komisia na posudzovanie podmienok v spotrebiteľských zmluvách pri Ministerstve spravodlivosti SR, ktorej činnosť je upravená vo vyhláške Ministerstva spravodlivosti SR č. 406/2008 Z. z. o zložení, rozhodovaní, organizácii práce a postupe komisie. V prípade akýchkoľvek pochybností, v rámci spotrebiteľských zmlúv, je možné obrátiť sa na ňu so žiadosťou o preskúmanie všeobecných zmluvných podmienok príslušnej zmluvy. Najčastejšie zistenými nedostatkami bývajú neprimerané sankcie za porušenie zmluvných podmienok a neprimerané podmienky zakladajúce hrubý nepomer v právach a povinnostiach zmluvných strán.⁷

Veľkým spotrebiteľským hitom sa stávajú rýchle pôžičky cez SMS. Stačí poslať SMS a do troch – štyroch dní budú zájemcovi peniaze doručené poštovou poukážkou. Čas splatnosti je spravidla 15 dní a úrok sa pohybuje vo výške okolo 25 percent.

Trestný čin úžery je mnohokrát podmieňujúcim štartom k ďalším kriminálnym deliktom majetkovej i násilnej povahy. Takéto delikty majú na svedomí jednak páchatelia, ktorí sa ich dopúšťajú pri vymáhaní dlžôb, jednak poškodené osoby, ktoré k ich spáchaniu núti finančná tieseň.⁸ V tejto súvislosti je možné uviesť ako príklad rok 2002 – 2003, keď vtedajšia vláda Slovenskej republiky odsúhlasila zníženie sociálnych dávok, čo malo za následok vzplanutie nepokojov v rómskych osadách na východnom Slovensku, spojené s rabovaním v obchodoch.

Objektívne podmienky ovplyvňujúce spôsob páchania trestného činu úžery

Objektívne determinanty spôsobu páchania úžery nesúvisia s osobou páchatel'a a nezávisia od jeho vôle. Do značnej miery sú náhodné, keďže nie sú vopred známe a prejavujú sa počas páchania úžery. Výpočet takýchto náhodných determinantov je dosť široký, preto bude poukázané iba na tie, ktoré z pohľadu autora článku najviac ovplyvňujú páchanie úžery.

Medzi takéto determinanty boli zaradené:

Sociálne podmienky

Sociálne podmienky podstatným spôsobom ovplyvňujú páchanie úžery, keďže vytvárajú dostatočný priestor na jej páchanie. Sociálne podmienky predstavujú jeden z dôležitých vonkajších činiteľov rozvoja osobnosti, a to či už páchatel'a, alebo obeť, pretože človek sa svojmu prostrediu prispôbuje, mení ho a ono spätne na neho pôsobí. Človek sa

⁷ <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Komisia-na-posudzovanie-podmienok-v-spotrebiteľských-zmluvach/Uvod.aspx>.

⁸ Analýza trestnej činnosti úžery na Slovensku a návrh na jej riešenie, schválené vládou SR v auguste 2004. <http://www.civil.gov.sk/archiv/casopis/2004/22/2212zc.htm/>.

ocitá v rôznych prostrediach a sociálnych skupinách, preto sa stáva, že niektoré prvky správania získané v jednom prostredí prenáša do druhého.⁹

Na páchanie úžery má podstatný vplyv aj celý rad vonkajších podmienok, ktoré ovplyvňujú životné a pracovné podmienky i ekonomické vzťahy v spoločnosti. Sociálne podmienky determinujú možnosť nájsť si prácu a zamestnať sa, a tým vytvárajú pole pôsobnosti pre úžeru. Páchanie úžery významným spôsobom podmieňuje výška príjmu, sociálne prostredie, vzdelanie, ako aj veková štruktúra obyvateľstva. Taktiež zložky sociálneho prostredia ako rodina, škola a ostatné mimoškolské a mimorodinné aktivity majú podstatný vplyv na páchanie úžery. Preto bezpochyby od kvality sociálneho prostredia a sociálnych podmienok závisí úroveň telesného a duševného rozvoja spoločnosti¹⁰, a teda aj úroveň kriminality.

Úžera je páchaná prevažne v ekonomicky slabších spoločenských vrstvách, ktorú predstavujú poväčšine rómske komunity. Modus operandi páchania úžery v tejto komunite sa riadi heslom úžerník = bohatý člen komunity = záchranca. Ide o členov komunity, ktorí rýchlo zbohatli a vysoko prekračujú pomery ostatných členov tejto komunity. Využívajú, respektíve zneužívajú ich chudobu a rozumovú zaostalosť. Ani napriek tomu nie sú považovaní za zločincov a úžerníkov, ale za záchrancov a dobrých ľudí. Predsa im pomáhajú riešiť zlú finančnú situáciu. Preto ich faktické obete úžery neoznamujú a neudávajú, ale naopak – ochraňujú ich, čo umožňuje nekontrolované páchanie úžery a zvyšovanie jej latencie, a teda aj vytváranie osobitného spôsobu páchania úžery.

Predmet útoku

Predmet útoku veľmi významne charakterizuje a ovplyvňuje spôsob páchania trestného činu úžery. Páchatel' – úžerník, ak chce byť úspešný, sa musí pohybovať v prostredí potenciálnych obetí, čiže dlžníkov. Prevažne ide o skupinu ľudí zo zlých sociálnych pomerov na pokraji chudoby, ktorí sú bez finančných prostriedkov, ale na svoje prežitie potrebujú finančnú hotovosť. Pre banky či iné peňažné inštitúcie sú z dôvodu svojej platobnej neschopnosti nezaujímaví a úver im preto neposkytnú. Tu vzniká dostatočný priestor pre súkromné osoby poskytujúce rýchle úvery, často nelegálne, s viac ako stopercentným úrokom. Medzi obet'ami jednoznačne prevládajú nezamestnaní občania. Takmer za každým jednotlivcom postihnutým úžerou treba vidieť celú (vo väčšine prípadov mnohopočetnú) rodinu s deťmi. Z pohľadu lukrativity je pre úžerníka zaujímavé, aby sa zadlžila práve mnohopočetná rodina. Existencia detí stavia rodinu, ktorá sa dostala do podriadenosti úžerníkov, do pozície úplnej poslušnosti a nekladenia odporu.¹¹ Najrizikovejšiu skupinu v našej spoločnosti tvoria Rómovia, ktorí najčastejšie podľahnú úžerníkom. Prečo si Rómovia požičávajú od úžerníka? Na túto otázku je jednoduchá odpoveď, ktorú pozná hádam každý. Lebo nik iný, okrem úžerníka im nepožičia. Od úžerníka si požičiavajú spravidla krátko pred vyplácaním dávok v rámci sociálneho zabezpečenia, čo úžerníkovi dáva istotu skorého „zisku“. Z uvedeného je teda možné konštatovať, že predmetom útoku sú poväčšine sociálne slabé mnohohodetné rodiny bez stáleho príjmu, ak sa nepočítajú sociálne dávky, pričom úžerník zneužíva najmä ich sociálnu tieseň, ale aj neskúsenosť alebo rozumovú zaostalosť s cieľom získať plnenie, ktoré je v hrubom nepomere s poskytnutou protihodnotou.

Predispozícia stať sa páchatel'om a existencia spolupáchatel'ov

⁹ ROSINSKÝ, R., KLIEIN, V. Sociálne znevýhodňujúce prostredie a edukácia. In *Pedagogická revue*, roč. 59, 2007, č. 5. s. 589.

¹⁰ ROSINSKÝ, R., KLIEIN, V. Sociálne znevýhodňujúce prostredie a edukácia. In *Pedagogická revue*, roč. 59, 2007, č. 5. s. 590.

¹¹ Analýza trestnej činnosti úžery na Slovensku a návrh na jej riešenie, schválené vládou SR v auguste 2004. <http://www.civil.gov.sk/archiv/casopis/2004/22/2212zc.htm/>.

Ako už bolo uvedené, páchanie úžery je organizované a páchané kriminálnou skupinou. Takúto skupinu tvoria prevažne rodinní príslušníci, tzv. úžernícke rodiny, čo znamená, že v danom prípade nie je zložené stať sa páchatelom, resp. spolupáchatelom, tejto trestnej činnosti. Ak sa človek nachádza v prostredí ľudí, ktorí si už osvojili kriminálne správanie, je dosť pravdepodobné, že si môže popri nekriminálnych osvojiť aj kriminálne hodnoty a spôsoby páchania úžery. Na to, aby si človek osvojil kriminálne správanie, musí mať vo svojom prostredí vzory, s ktorými je v interakcii. Súčasne, ak sa niekto z najbližšieho prostredia subjektu má stať vzorom, musí mať u toho subjektu určitý stupeň dôvery, t. z. medzi vzorom a jeho napodobňovateľom je potrebný pozitívny vzťah. Jednotlivec sa učí správať kriminálne alebo nekriminálne podľa toho, aká je kultúrna úroveň jeho spoločenstva a osobitne tých ľudí, s ktorými je v dennodennom kontakte.¹²

Vzhľadom na to, že úžera je spravidla páchaná skupinovo, existencia spolupáchatelov zvyšuje riziko prezradenia a odhalenia tohto trestného činu. Je to z dôvodu, že o čine majú informácie viaceré osoby a tiež väčší počet páchatelov zanecháva väčší počet kriminalistických stop. Zároveň tu vzniká problém s delením zisku. Preto páchatelia v konkrétnych prípadoch zvažujú výhody a nevýhody spolupáchatelstva a rozhodujú sa pre jednu z možností. To, či čin spácha páchatel sám, alebo v spolupáchatelstve, závisí od jeho rozhodnutia. Niektorí páchatelia zásadne pracujú sami, iní preferujú spolupáchatelstvo.¹³

Existencia viacerých zainteresovaných osôb na úžere determinuje voľbu spôsobu páchania na také spôsoby, ktoré nie sú použiteľné pre jednotlivca. V prípade skupiny dochádza k lepšej organizácii prípravy a k sofistikovanejším formám vymáhania dlhu.

Vzťah medzi páchatelom a predmetom útoku

Aj tento determinujúci faktor má podstatný vplyv na spôsob páchania úžery. Ak má úžerník k dlžníkovi blízky vzťah, je spravidla lepšie informovaný o jeho finančných možnostiach, čo mu vytvára lepšie podmienky na realizovanie úžerníckych cieľov. Rovnako takzvaný priateľský vzťah, ktorý vytvára úžerník k dlžníkovi, je vytváraný iba v úmysle získania dôvery a dosiahnutia čo najväčších ziskov. Ak potenciálny dlžník nadobudne pocit priateľstva a dôvery u úžerníka, nemá potom problém požičať si aj vyššie sumy.

Za peniaze úžerník predá dlžníkovi istotu, že ho nechá žiť ďalší mesiac a nebude sa mu vyhrážať. Využíva ho, no nenechá ho zomrieť hladom. Je to akýsi „dobrodinec“ ochotný v núdzi znova požičať, samozrejme za vysoký úrok. Nevezme mu úplne všetko, cudzopasník nikdy nezničí strom, z ktorého žije.¹⁴

Miesto činu

Miesto činu a podmienky na ňom ovplyvňujú spôsob páchania trestného činu viacerými existujúcimi skutočnosťami. Ide najmä o charakter miesta činu, jeho odľahlosť a vzdialenosť medzi inými obydliami, hustota zástavby, možnosť kontaktovať orgány verejnej správy a políciu. Pomerne dostatočný výpočet prostredí, v ktorých najčastejšie pôsobia úžerníci, uviedol Votroubek a kol. v príspevku Úžera, problém marginalizovaných komunit na Slovensku. Výpočet hovorí o:

1. *segregovaných rómskych osadách* – ide o samostatný urbanistický celok, ktorý je oddelený, napr. od obce, a fakticky tvorí samostatný útvar. Často je od obce vzdialený aj niekoľko kilometrov. Najtypickejším príkladom je rómska osada v Letanovciach, okr. Spišská Nová Ves.

¹² BUBELÍK, J. Človek sa ako zločinec nenarodí. In *Učiteľské noviny*. Roč. 44, č. 11, 1994, s. 10.

¹³ ŠIMOVČEK, I., HLAVA, J. *Kriminalistická metodika I*, Bratislava 1995, s. 25.

¹⁴ ROHÁČ, D. Zastavme úžerníkov! (DoFo, 10/2004) alebo sociálne inžinierstvo.
<http://www.isloboda.sk/showarticle.php?id=52>

2. *separovaných osadách* – ide o sídelné útvary, ktoré sa fyzicky nachádzajú na okraji obce, ale ich obyvatelia zväčša nie sú sociálne a ekonomicky integrovanou súčasťou obce.
3. *rozptýlených komunitách* – ide o obce, v ktorých Rómovia bývajú rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom a ich domy sa ničím neodlišujú od nerómskych.
4. *obciach s absolútnym alebo dominantným zastúpením Rómov v populácii* – takýchto obcí je na Slovensku len niekoľko. Takmer stopercentné zastúpenie Rómov je badať iba v jednej obci, a to v obci Lomnička, okr. Stará Ľubovňa. Výrazné rómske zastúpenie je v obci Jarovnice, okr. Sabinov a v obci Jursov, okr. Kežmarok.¹⁵

Čas spáchania trestného činu

Čas spáchania trestného činu môžeme zaradiť medzi ďalšie objektívne determinanty spôsobu páchania. Vo všeobecnosti platí, že páchatel' si na spáchanie trestného činu vyberie čas, ktorý je pre neho najvýhodnejší. Vzhľadom na to, že pri úžere ide o pokračujúci trestný čin, za čas jeho spáchania sa tu môže považovať okamih od prvého požičania peňazi až po ich splatenie, čo vo väčšine prípadov nie je možné. Správne načasovanie poskytnutia úžernického úveru je podmienené dobrou úžerníkovou znalosťou prostredia a osôb, ktoré v ňom žijú. Ľudia si najčastejšie požičiavajú, keď sú v hmotnej núdzi a potrebujú finančnú hotovosť, napr. na dennodenné živobytie, alebo vtedy, keď sa v rodine vyskytne nepredvídaná udalosť napr. pohreb, svadba, prípadne narodenie dieťaťa.

Využitie kriminalistických metód

Na rýchle a účinné odhalenie a objasnenie takejto latentnej trestnej činnosti je v prvotnej fáze vyšetrovania potrebné správne stanoviť spôsob jej páchania, pretože ten nám poskytuje najvýznamnejší zdroj informácií. Je to z tohto dôvodu, že spôsob páchania, ako dynamická zložka trestného činu, vyvoláva intenzívne následky na vonkajšom prostredí a oproti iným znakom trestného činu sa výrazne odráža v stopách. Z tohto dôvodu je možné spôsob páchania trestného činu zistiť už v prvotnej fáze vyšetrovania, a to vo fáze, keď nám ešte chýbajú iné poznatky, resp. dôkazy, napr. o motíve spáchania alebo o identite páchatel'a. Takáto relatívne jednoduchá dostupnosť informácií robí z poznatkov o spôsobe páchania trestného činu akýsi pomyselný odrazový mostík pre hľadanie ďalších, doposiaľ neznámych faktorov trestného činu. Poznatky o spôsobe páchania majú podstatný význam, pretože ich zovšeobecnením a zanalyzovaním sa stali podkladom na vypracovanie a praktické využívanie niektorých kriminalistických metód, a to hlavne v oblasti kriminalistickej taktiky.¹⁶

Druh a voľba počiatkových úkonov má podstatný význam pri zaisťovaní kriminalistických stôp, ktoré sú charakteristické pre tento druh latentnej trestnej činnosti. Vo väčšine ide o pamäťové stopy, ktoré sa získavajú rôznymi metódami kriminalistickej taktiky. Prevažne ide o výsluchy, kde poškodený, prípadne svedok, sa často s páchatel'om pozná a pri výsluchu vie presne uviesť jeho popis, meno, adresu, kde býva, alebo miesto, kde sa zdržiava. Výsluch tak predstavuje významnú metódu kriminalistickej taktiky uplatňovanú pri odhaľovaní a vyšetrovaní trestnej činnosti úžery, pretože dobre cielenými otázkami vie vyšetrovateľ z pamäťových stôp získať ucelený prehľad o konkrétnom spôsobe páchania úžery. Často sa však v praxi stáva, že poškodený nepozná obvineného podľa mena a ani nevie uviesť, kde býva. Pozná ho iba podľa prezývky, prípadne ani podľa nej nie. V takomto prípade v procese vyšetrovania prichádza do úvahy ďalšia metóda kriminalistickej techniky, a to rekognícia. Kriminalisticky a dôkazovo relevantné informácie uchované v pamäťových

¹⁵ VOTROUBEK, P., VANIN, J., POLLÁK, P. Úžera, problém marginalizovaných komunit na Slovensku. In *Policijná teória a prax*, roč. 1, 2007, s. 85 - 87.

¹⁶ PORADA, V a kol. *Kriminalistika*. Brno : CERM, 2001, s. 66.

stopách je možné získať nielen verbálne, t. z. výpoveďou o v minulosti vnímaných udalostiach, javoch, osobách, ale aj rekogníciou – znovupoznávaním. Kriminalistická teória hovorí o rekognícii ako o kriminalistickej metóde, pri ktorej osoba znovu poznáva konkrétny objekt na základe vonkajších znakov, funkčných a dynamických vlastností a vlastností daných vnútornou štruktúrou.¹⁷ Vo všeobecnosti možno povedať, že rekognícia je znovupoznávanie, ktoré sa môže uskutočniť iba vtedy, ak vo vedomí človeka existuje pamäťová stopa, ktorá sa vzťahuje na určitú kriminalisticky relevantnú udalosť. Obraz zafixovaný v pamäťovej stope si znovupoznávajúcna osoba vybaví v priebehu rekognície vo forme predstavy, ktorú porovnáva s odrazom (momentálnym vnímaním) predvádzaného (ukazovaného) objektu vo svojom vedomí.¹⁸ Pri realizácii rekognície nemusí dlžník opoznávať iba samotného páchatel'a, teda úžerníka, ale môže opoznávať aj iné listinné dôkazy. Samotný úkon rekognície môže byť realizovaný ako rekognícia objektu in natura, prípadne rekognícia objektu podľa fotografie, resp. iného zobrazenia. Dôležité kriminalistické pravidlo, ktoré nesmie byť pri realizácii rekognície vynechané, je zabrániť tomu, aby bola pred rekogníciou opoznávaná osoba ukázaná, či už in natura, alebo na fotografii poznávajúcemu subjektu. Taktiež v záujme získania čo najrelevantnejších kriminalistických stôp je nutné k samotnej realizácii rekognície pristúpiť z časového hľadiska čo najskôr od spáchania skutku. Je to z dôvodu, že kriminalistické pravidlo včasného vykonania rekognície je založené na poznatkoch všeobecnej psychológie o psychickom procese zabúdania. Ak zoberieme do úvahy ďalšie pravidlo kriminalistickej praxe, pravidlo vykonania rekognície za rovnakých podmienok, za akých poznávajúci subjekt vnímal opoznávaného, autor článku zástava názor, že pri odhaľovaní a vyšetrovaní tejto latentnej trestnej činnosti postačí vykonanie rekognície na príslušnom útvere Policajného zboru, napr. v kancelárii vyšetrovateľ'a.

Konfrontácia, ako osobitný výsluch dvoch osôb postavených tvárou v tvár, ktorého účelom je odstrániť závažné rozpory vo výpovediach týchto osôb¹⁹ /napr. poškodeného a obvineného/, je taktiež dosť častá metóda vykonávaná pri úžere. Pre úspešné skúmanie pamäťových stôp touto metódou je potrebné zvoliť správne načasovanie, teda okamih konfrontácie. Z taktického hľadiska nie je vhodné využiť moment prekvapenia a konfrontujúce osoby vopred neinformovať o realizácii tohto úkonu. Prevažne prvý z konfrontovaných svojou výpoveďou usvedčuje obvineného, druhý spáchanie skutku popiera. V danom prípade význam konfrontácie spočíva v odstránení závažných rozporov vo výpovediach týchto osôb, ale aj v získaní nových dôkazov, potrebných na vyšetrovanie úžery. Jej podstatou nie je výsluch týchto osôb a ani reprodukcia vnímaného deja, ale silné bezprostredné psychologické pôsobenie vyvolané postavením osôb tvarou tvár a vzájomné vyjasnenie a odstránenie rozporov v ich predchádzajúcich výpovediach. Okrem odstránenia závažných rozporov v procese vyšetrovania úžery či získavania nových dôkazov spočíva význam konfrontácie aj v možnosti získania iných informácií, ktoré sa dajú využiť inými metódami kriminalistickej praxe.

V prípadoch, ak páchatel' použil voči poškodenému pri vymáhaní pohľadávky fyzické násilie, ktorého stopy alebo následky ostali na tele poškodeného, bude jedným z prvotných opatrení aj lekárske vyšetrenie poškodeného a obhliadka tela živej osoby (podľa § 115 Tr. poriadku prehliadka tela). Takto získané kriminalistické stopy je možné skúmať metódami kriminalistickej techniky, ako je chémia alebo biológia.

V súvislosti s úžerou sa môžu vyskytnúť aj materiálne stopy, ktoré majú charakter listinných dôkazov, napr. zmluvy o pôžičke, splátkový kalendár, peniaze a pod., kde pri ich skúmaní môžu byť použité ďalšie metódy kriminalistickej techniky. Najčastejšie je to

¹⁷ KRAJNÍK, V. *Kriminalistika*. Bratislava : Akadémia PZ, 2002. s. 341.

¹⁸ MOLNÁROVÁ, M. *Kriminalistická rekognícia*. Prehľadová štúdia, 2008, roč. 2, č. 3, s. 2.

¹⁹ Pozri aj POLÁK, P., KUBALA, J. *Repetitórium kriminalistiky*, Iura Edition, Bratislava, 2010, s. 66.

písmoznalecká expertíza, či už ručného, alebo strojového písma, ale aj daktyloskopická či fonoskopická expertíza, prípadne iné.²⁰

Uvedené metódy kriminalistickej techniky prichádzajú do úvahy napr. v prípade, ak osoba páchatelia bola zadržaná pri páchaní úžery rýchlym zásahom príslušníkov Policajného zboru a spolu s ňou boli zaistené aj peniaze ako materiálna stopa, ktorá má charakter vecného dôkazu. Z týchto peňazí je možné zaistiť daktyloskopické stopy, ktoré nám na základe kriminalistickej expertízy potvrdia, že osoba dlžníka, ako aj osoba úžerníka prišla s predmetnými peniazmi do kontaktu. Rovnaký postup prichádza do úvahy aj pri iných stopách, ktoré majú charakter listinných a vecných dôkazov. Ďalšie kriminalistické stopy, ktoré sa môžu vyskytnúť pri odhaľovaní a vyšetrovaní úžery, sú zvukové nahrávky. V kriminalistickej praxi sa môže vyskytnúť aj situácia, keď osoba dlžníka z vlastnej iniciatívy vyhotoví nahrávku s hlasom úžerníka, ktorú následne pri podaní trestného oznámenia predloží príslušníkom Policajného zboru. V takomto prípade sa kriminalistické stopy, resp. zvukové nahrávky, skúmajú fonoskopickou expertízou. Pri tejto expertíze treba mať na pamäti základnú zásadu pre manipuláciu s týmito kriminalistickými stopami, ktorá hovorí o vylúčení svojvoľného prehrávania daných záznamov. Nahrávku je potrebné chrániť pred vplyvom silných elektromagnetických polí, ako aj pred mechanickým poškodením. Ďalej je nevyhnutné zabezpečiť, aby pred vlastným kriminalistickým skúmaním boli zaistené všetky iné druhy kriminalistických stôp, napr. biologické stopy, mikrostopy, stopy ručného a strojového písma.²¹

Príčiny a podmienky domovej prehliadky a prehliadky iných priestorov sú z pohľadu odhaľovania, dokumentovania a vyšetrovania úžery rovnaké ako pri vyšetrovaní inej trestnej činnosti. Ich úlohou je – na účely kriminalistického skúmania významného pre trestné konanie – zabezpečiť už uvedené stopy, ktoré majú charakter listinných a vecných dôkazov, ktoré ich vlastník alebo užívateľ dobrovoľne na výzvu nevydal. V prípade realizácie domovej prehliadky treba mať na pamäti, že páchatelia úžery v prípade ich prezradenia spravidla počítajú s možnosťou jej realizácie, a preto rôzne usvedčujúce predmety a listiny schovávajú. Osobná prehliadka prichádza do úvahy v prípade, ak bol páchatel úžery pristihnutý a zadržaný priamo pri vymáhaní dlhu alebo pri prenasledovaní po čerstvej stope. V takomto prípade osobná prehliadka predstavuje počiatočný neodkladný úkon, pretože páchatel úžery môže mať pri sebe predmety a veci, ktoré ho môžu priamo usvedčiť z páchania úžery (napr. vymáhaný dlh, splátkový kalendár, adresy poškodených, zmluvy o úvere a rôznu korešpondenciu svedčiacu o jeho styku s poškodeným).

Osobitosť úkonov, spojených s odhaľovaním a vyšetrovaním úžery, spočíva v charakteristike stôp, ktoré je na účely vyšetrovania potrebné týmito úkonmi zaistiť. Ako už bolo uvedené, ide hlavne o rôzne materiálne stopy, ktoré majú prevažne charakter listinných dôkazov, napr. zmluvy, prípadne poznámky obvineného, zoznam dlžníkov a pod. Takto nájdené stopy je potom nutné zaistiť za dodržania všetkých platných zásad kriminalistickej praxe. Je však potrebné pripomenúť, že smie ísť iba o stopy, ktoré boli vytvorené pri páchaní, ako aj pri utajovaní trestného činu úžery.

Záver

Úžera predstavuje negatívny a komplikovaný protispoločenský jav s vysokou mierou latentnosti, ktorý sa preplieťa celými dejinami ľudstva. Úžera je taká stará ako ľudstvo, pričom vychádza zo samej podstaty človeka: mať sa dobre – na úkor iných. Takýto názor však nie je možné zovšeobecňovať, aj keď je ťažké nájsť pravé príčiny a podmienky páchania tejto trestnej činnosti. V každom konkrétnom prípade sú to iné dôvody, prečo sa človek vydá

²⁰ CUPANOVÁ, T., MARKOVIČ, I. Úžera – činnosť vyšetrovateľa. *Zborník odborných prác a kazuistik z III. študentského workshopu konaného dňa 10.3. 2008.* s. 20.

²¹ KRAJNÍK, V. *Kriminalistika*. Bratislava : Akadémia PZ, 2002. s. 138-139.

na dlhú cestu splácania vysokých úrokov. Riešenie tohto problému v praxi je veľmi ťažké a nie je to úloha len pre represívne orgány, ale najmä pre orgány prevencie. V rámci prevencie je potrebné upriamiť pozornosť obzvlášť na sociálnu prevenciu, v rámci ktorej hlavnú úlohu má zohrávať štát svojou sociálnou politikou. Aj spoločnosť má vytvoriť takú spoločenskú mienku, v rámci ktorej sa páchatel' úžery bude rovnako posudzovať a odsudzovať ako nebezpečný páchatel', ktorý úmyselne ublíži na zdraví alebo sa dopustí vraždy. Do boja proti úžere je nutné zapájať aj tretí sektor, ktorý bez akéhokoľvek zásahu štátu môže poukazovať na úžeru, môže ju monitorovať, spracovávať rôzne ankety, vytvárať protiúžernícke nástroje a vyhodnocovať ich. Ved' efektívny a účinný boj s úžerou nezávisí len od sily represívnych orgánov, ale aj od dobrej kombinácie preventívnych opatrení na celonárodnej, regionálnej a lokálnej úrovni.

Literatúra

Analýza trestnej činnosti úžery na Slovensku a návrh na jej riešenie.

<http://www.civil.gov.sk/archiv/casopis/2004/22/2212zc.htm/>.

BUBELÍK, J. Človek sa ako zločinec nenarodí. In *Učiteľské noviny*. Roč. 44, č. 11, 1994, s. 10.

CUPOVÁ, T., MARKOVIČ, I. Úžera – činnosť vyšetrovateľa. *Zborník odborných prác a kazuistik z III. študentského workshopu konaného dňa 10.3.2008*. s. 17-22.

ČIČ. M., TURAYOVÁ, Y. *Teoreticky o kriminalite a jej prevencii*. Tlačiareň MV SR, Bratislava 2001, s. 87. ISBN 80-8054-200-7.

KOTEK, M. Vyšetrovanie úžery. *Zborník odborných prác a kazuistik z IV. študentského workshopu konaného dňa 9.3.2009*. s. 65-72.

KRAJNÍK, V. *Kriminalistika*. Bratislava : Akadémia PZ, 2002. 221 s. ISBN 80-8054-146-9.

KRAJNÍK, V., STRAUS, J. *Kriminalistická taktika*. Bratislava : Akadémia PZ, 2000. 356 s. ISBN 80-8054-254-6.

Kol. aut. *Základy kriminalistiky*. Federálne ministerstvo vnútra, Praha 1981, s. 153.

MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika. 2. prepracované a doplnené vydanie*. Praha : Beckovy mezioborové učebnice, 2004. 583 s. ISBN 80-7179-879-9.

NEMEC, M. a kol. *Kriminalistická taktika*. Praha : Policajná akadémia ČR, 1993. 381 s.

PJEŠČAK, J. *Kriminalistika III*. Moravské tiskárské závody Olomouc, Praha 1985, s. 216.

POLÁK, P., KUBALA, J. *Repetitórium kriminalistiky*, Iura Edition, Bratislava, 2010, s. 210. ISBN 978-80-8078-351-8.

PORADA, V. a kol. *Kriminalistika*. Brno : CERM, 2001, 745 s. ISBN 80-7204-194-0.

ROHÁČ, D. Zastavme úžerníkov! (DoFo, 10/2004) alebo sociálne inžinierstvo.

<http://www.isloboda.sk/showarticle.php?id=52>.

ROSINSKÝ, R., KLEIN, V. Sociálne znevýhodňujúce prostredie a edukácia. In *Pedagogická revue*, roč. 59, 2007, č. 5. s. 589-597.

ŠIMOVČEK, I. et. al. *Kriminalistika. 2. nezm. vyd.* Bratislava : Akadémia PZ, 1999. 660 s. ISBN 80-8054-117-5.

ŠIMOVČEK, I., HLAVA, J. *Kriminalistická metodika I*, Bratislava 1995, 173 s. ISBN 80-88751-57-8.

VOTROUBEK, P., VANIN, J., POLLÁK, P. Úžera, problém marginalizovaných komunit na Slovensku. In *Policajná teória a prax*, roč. 1, 2007, s. 82 - 91.

Vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 406/2008 Z. z. o zložení, rozhodovaní, organizácii práce a postupe Komisie na posudzovanie podmienok v spotrebiteľských zmluvách.

<http://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Komisia-na-posudzovanie-podmienok-v-spotrebiteľských-zmluvach/Uvod.aspx>.

Key words: Usury, crime, modus operandi, determinants, determinants of objective, subjective determinants, interrogation, confrontation, based recognition, inspection, usurer, the debtor's family usurious.

Summary

This paper deals with the crime committed by usury and points to the latency and form of its commission. Generally outlines the objective of determinants that affect commission of usury and betting options of forensic traces. The author also points to the usury connection with another criminal offense, mainly of violent and economic nature.

JUDr. Marek Tkačik
Úrad boja proti korupcii P PZ
e-mail: marek.tkacik@minv.sk

Recenzent: doc. JUDr. Jozef Meteňko, PhD.